

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Frank Hendriks

Democratie onder druk. Over de uitdaging van de stemmingendemocratie

Van Gennepe | 2012 | 300 pp. | € 22,50 | ISBN 9789461641823

Ted van de Wijdeven

Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken

Eburon | 2012 | 404 pp. | € 35,00 | ISBN 9789059727113

De christendemocratie tussen stemmin- gen, overleg en participatie

door *Wim de Jong*

De auteur is historicus en politiek filosoof en promoveert aan de Radboud Universiteit Nijmegen op de ontwikkeling van de democratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog.

De Nederlandse democratie bevindt zich in een turbulente fase. Vijf voortijdig gevallen kabinetten, een op en af gaan van populistische entrepreneurs, peilingen die bij het minste of geringste heftig schommelen: het zijn slechts enige voorbeelden van wat velen beschrijven als een democratie op drift. Een van de belangrijkste slachtoffers op dit mo-

ment van deze ontwikkelingen lijkt het CDA te zijn. Na twee mislukte regeringsdeelnames dreigt de marge. De partij is bezig met een heroriëntatieproces dat misschien nog wel fundamenteeler uit kan gaan pakken dan dat tijdens de 'reis door de woestijn' gedurende het Paarse kabinet. Steeds meer wordt duidelijk dat dit geen incidentele kwestie is van te lang regeren en de verkeerde poppetjes.

Aan zowel de spanningen rond de democratie als aan de lastige positie van de christendemocratie liggen structurele oorzaken ten grondslag. Om die op het spoor te komen is het zinvol om *Democratie onder druk* ter hand te nemen. Frank Hendriks, hoogleraar bestuurskunde in Tilburg en een vooraan-

staand onderzoeker van democratie, heeft in de afgelopen tien jaar veel tijd besteed aan de analyse van deze ontwikkelingen. Daarvan vormt dit boek een lezenswaardige synthese. Hij plaatst de ontwikkelingen in het licht van twee modellen van democratie die in toenemende mate onder spanning staan.

Het eerste model wordt vaak aangeduid als het poldermodel, door Hendriks aangeduid als overlegdemocratie. Nederland heeft een traditie van schikken en plooiën tussen verschillende maatschappelijke spelers. De wens om tot akkoorden tussen de sociale partners te komen is hier een voorbeeld van. De praktijk die hierbij hoort is die van de consensusdemocratie, van een oecumenische en rationele samenwerking. De voorkeur in dit systeem leggen insiders bij de ‘aristocratie des verstands’: een meritocratische instelling. Deze samen-door-één-deurmentaliteit kan ook met het Rijnlandse model worden geassocieerd; het is een typisch continentaal politiek systeem. De elite die deze overlegdemocratie draagt, prefereert de achterkamer boven de publieke politieke strijd.

Dit model wordt al sinds de jaren zestig heftig gekritiseerd, zo constateert Hendriks terecht. Hij schept duidelijkheid door een beeld te schetsen van het wel en wee van het poldermodel. Al sinds de jaren zestig is er kritiek op dit systeem, dat dan nog wordt geïdentificeerd met verzuiling en dat politieke duidelijkheid onmogelijk zou maken. De kiezer moet kunnen kiezen voor de macht, zo betoogt D66 en in haar kielzog Ed van Thijn, die in de jaren zeventig voor dit Angelsaksische ideaal de term ‘pendule-democratie’ uitvindt. Er wordt echter niet veel bereikt. Ook vanaf eind jaren zeventig is er kritiek op het ‘strokerige’ Nederlandse systeem, tot het eerste Paarse kabinet aan toe.

Eigenlijk, zo laat Hendriks zien, is de overlegdemocratie maar even populair geweest: in de tijd van het kabinet-Kok, toen er een internationale hype ontstond rondom de veronderstelde unieke en zegenrijke kenmerken van de regenteske traditie, die toen ‘poldermodel’ werd gedoopt.

* * *

We weten inmiddels dat vanaf 2002 dit systeem hardhandig is uitgedaagd, hoewel het absoluut niet omver is geworpen. Pragmatisch samenwerken in netwerken is nog steeds aan de orde van de dag. De opstand tegen de overlegdemocratie heeft niet te maken met de gebrekkige prestaties van dit model, zoals Hendriks laat zien; dat model presteert zelfs vrij behoorlijk. De puinhopen van Paars bestonden helemaal niet, of moeten in ieder geval drastisch worden gerelativeerd.

Hendriks betoogt echter dat dit allemaal niet uitmaakt. De populistische opstand brengt hij in verband met de sinds de jaren zestig geuite kritiek, die nu versterkt wordt door de opkomst van een tweede model van democratie, dat recht tegenover dat van overleg staat: de stemmingendemocratie, gekenmerkt door gepassioneerde, polariserende wedijver tussen bij voorkeur twee politieke opponenten, juist op het publieke toneel. Het gaat hier niet om beleidsbekwaamheid, maar om publieke aantrekkingskracht. Dit model heeft populistische trekken, gaat uit van de *wisdom of crowds* en opinieonderzoek. Hendriks typeert het als een stemmingendemocratie, omdat de stemming van het volk en een opkomende emotiecultuur daarin van groot belang zijn, maar ook omdat zij draait om ‘voortvarend neuzen tellen’: het is een democratie die het liefst de hele tijd stemt. Hendriks consta-

teert dat verkiezingen in onze cultuur steeds populairder zijn geworden. We stemmen in talloze televisieprogramma's voor van alles en nog wat. In die programma's wordt expertise vaak expliciet uitgespeeld tegen de wensen van het publiek. Wat meer is: Hendriks stelt dat deze vorm van stemmen de invloed doet stijgen van een majoritaire logica: *the winner takes all*.

Dat botst met de op minderheden gerichte consensusdemocratie. De teleurstelling is groot als de verkiezingen zijn voorgesteld als een keuze tussen Rutte en Roemer (later Samsom) en we achteraf Rutte én Samsom blijken te krijgen: hier ontstaat kortsluiting tussen stemmingen- en overlegdemocratie. Door andere partijen wordt veelvuldig geklaagd over de manier waarop deze *horse race* alternatieven leegzuigt. De politiek, zo constateert Hendriks, buigt zich ook steeds meer naar dit mediaformat. Een belangrijk onderdeel van de politieke strijd is de vraag of een politiek leider zich succesvol als kandidaat-premier weet te presenteren – de handige move van Samsom halverwege de campagne heeft hem een enorme hoeveelheid zetels opgeleverd.

Hendriks gaat hier niet over zitten zeuren. Deze stemmingendemocratie was al het ideaal van Van Mierlo en is eigenlijk niets

De grote uitdaging is het productief maken van de spanning tussen 'publieksgevoeligheid' en 'polderdeskundigheid'

anders dan een Angelsaksisch model. Zij sluit aan bij de behoefte aan helderheid, efficiënte tellingen en directere kiezersmacht.

Dat is op zich al verhelderend, omdat het duidelijk maakt dat er niet één Nederlandse traditie is, maar dat er al zeer lang een spanning is tussen polarisatie en diversiteit, stemmen en praten, tussen 'publieksgevoeligheid' en 'polderdeskundigheid'. De grote uitdaging is volgens hem het productief maken van de spanning tussen deze twee.

De stemmingendemocratie komt bovendien op in de context van een risicosamenleving, een begrip dat Hendriks aan de Duitse socioloog Beck ontleent. Sinds 2002 is de obsessie met zekerheid en veiligheid enorm toegenomen. We leven in een netwerksamenleving die gekenmerkt wordt door horizontale verhoudingen en constante onzekerheid, omdat de wereld niet meer uit overzichtelijke blokken bestaat. Bovendien hebben we te maken gekregen met terrorisme, politieke moorden en rampen zoals die in Enschede. Er is een besef dat we veel processen niet kunnen controleren. Ook de illusie van de multiculturele samenleving is op de schroothoop gegaan. Nederland blijkt niet een land van 'vrede en veiligheid' te zijn waar 'de belangrijkste zaken uiteindelijk toch altijd wel goed geregeld zijn'.

Hendriks stelt zo dat de combinatie van emotiecultuur, risicosamenleving en kritiek op de consensusdemocratie, de grond is geweest van het onbehagen in de afgelopen tien jaar. Die analyse lijkt onverminderd actueel. Vooralsnog is de kritiek op de consensusdemocratie springlevend. De tendens van de stemmingendemocratie lijkt ook geen voorbijgaand verschijnsel. De emotiecultuur, die daarvoor versterkend werkt, sluit aan bij een liberaal medialandschap, waarin kijkcijfers van het grootste belang zijn. Ten slotte is ook de risicosamenleving *there to stay*. De economische crisis en Eu-

Momenteel is de dichotomie CDA-PvdA ingeruild voor PvdA-VVD. Een belangrijke reden waarom op termijn het CDA de rol van de VVD weer over kan nemen, is dat het CDA veel beter dan de liberalen aansluit bij de overlegdemocratie, voeling heeft met maatschappelijke organisaties en geënt is op sociale consensus. Naast de gewenste directe invloed en duidelijke beslissingen, is er ook de maatschappelijke wens weg van polarisatie, en een streven naar oplossingen waar (bijna) iedereen het mee eens is. Bij het formuleren van de richting en visie waar uiteindelijk consensus over komt, is het CDA altijd dienstig geweest. Die nuttige rol zou het ook nu weer, op een *politieke* manier, op kunnen eisen. Het betekent wel dat de christendemocratie in een spagaat zit die behendig opereren noodzakelijk maakt.

Het boek van Hendriks biedt ook stof tot nadenken over de wijze waarop aan actief burgerschap vorm kan worden gegeven zonder dat dit weer een typisch Nederlands top-down bestuurlijk initiatief wordt dat over de hoofden van de feitelijke bevolking heen gaat. Wat dat betreft is Hendriks' casus Los Angeles inzichtelijk: daar organiseren burgers zélf wijkraden, waar geen professionele bestuurder of opbouwwerker aan te pas komt. Het is interessant om te bedenken hoe het CDA als representant van de civil society juist ook de spreekbuis zou kunnen worden van dit soort activiteit van burgers.

* * *

In het proefschrift *Doe-democratie* biedt Ted van de Wijdeven handvatten voor dergelijk actief burgerschap door burgers zélf, dat ook in Nederland wel degelijk in ontwikkeling is: Van de Wijdeven signaleert dat de aandacht steeds meer verschuift naar de eigen verant-

woordelijkheid van burgers zélf en dat ook opbouwwerkers minder de neiging hebben het voor de burger te doen, maar vooral het proces te begeleiden. Ze bouwen zelf op een directe manier aan hun buurt en zetten projecten op, en tegelijk zijn ze ook betrokken in de overlegdemocratie door in comités te gaan die overleggen met autoriteiten over zaken die hen aangaan in positieve of negatieve zin (*not in my backyard*).

Het is een vorm van participatie door burgers zelf die vanouds geassocieerd is met progressieve partijen, maar die juist door de christendemocratie meer communautair kan worden ingevuld. Van de Wijdeven stelt terecht dat er naast de bestuurlijke consensusdemocratie, waar de politicus de zaakwaarnemer van de burger is, en de passieve stemmingen- en kiezersdemocratie, nog een derde optie is, die veel meer uitgaat van wat burgers zelf kunnen *doen*. Het CDA laadde in de tijd van Balkenende de verdenking op zich dit alleen maar als een legitimatie te zien om verantwoordelijkheden van de overheid 'over de schutting' te gooien (Rouvoet). Als het CDA nu veel meer de daad bij het woord voegt, kan dit ook een vitale *grassroots* steun opleveren vanuit de gemeenschap.

De christendemocratie kan dus haar traditie van overleg als een *asset* uitspelen. Dat zal zij wel moeten doen binnen de realiteit van de stemmingendemocratie, door weer meer als politieke partij te gaan opereren. De voedingsbodem daarvoor zal onder andere moeten worden gezocht in het aanboren van het maatschappelijk middenveld op het niveau van de buurt en de doe-democratie. Niet als oekaze van bovenaf, maar als revitalisering aan de basis.